

XV. YY. ŐAIRİ MOLLÂ ‘AŐKI’NİN YAYIMLANMAMIŐ ŞİİRLERİ

Nusret GEDİK | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5105-7854> | nusret.gedik@marmara.edu.tr

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye/
Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and
Literature, İstanbul-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/02kswqa67>

Atıf Bilgisi/Citation: Gedik, Nusret. "XV. yy. Şairi Mollâ ‘AŞki’nin Yayınlanmamış Şiirleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 174-189, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1543294> / Gedik, Nusret. "Unpublished Poems of 15th Century Poet Molla ‘AŞki’". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 174-189, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1543294>

GeliŐ Tarihi/Date of Submission: 08.10.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 15.11.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Deđerlendirme/Peer-Review: İki DıŐ Hakem-Çift Taraflı Kõrleme/Double anonymized-Two External

Arařtırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar ÇatıŐması/Conflicts of Interest: Çıkar çatıŐması beyan edilmemiŐtir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dıŐ fon kullanılmamıŐtır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

İstanbul'un Balat semtinde bizzat kendisinin inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan mahallede bulunan caminin tapu tahrir kayıtlarından asıl adının Abdürrezzâk olduğu bilinen Mollâ 'Aşkî, XV. yy. şairlerindedir. Ayvansarâyî'nin *Hadîkatü'l-Cevâmî*'sinde ise "'Aşkî Muhammed Efendi" olarak geçen şair, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemi şairlerinden olup Sehi'nin *Heşt Behişt* adlı şairler tezkiresinde kendisinden sitayişle bahsedilen bir zâttır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in şehri her yönden mamur bir hâle getirme çabaları dâhilinde 'Aşkî'ye günlük 100 akça maaş bağlandığı kaynaklarda bildirilmektedir. Dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça büyük bir meblağ olan bu miktar sultanın şaire karşı alakasını ortaya koyar mahiyet arz etmektedir. Tezkirelerde şairin hayatı ve şiirlerinden ziyade bu durum da gözden kaçmamış ve bu sebeple *Latîfi Tezkiresi* ve onu takip eden diğer tezkirelerde şair için kimi olumsuz söz ve ithamlar aynı mahlaslı başka bir şairle karıştırma suretiyle söylene gelmiştir. Yoksa kendisi de 'Avnî mahlasıyla şiirler yazan ve *Dîvân* sahibi ilk Osmanlı padişahı olarak şiir ve inşâ başta olmak üzere pek çok ilimde üstün yetenekleri olan bir padişahın günlük 100 akçe gibi pek yüksek bir meblağı şaire tahsis etmesi bu durumu açıklanamaz bir hâle sokabilmektedir. Devrinde oldukça önemli bir kişi olan şairin günümüze *Heft Peyker* mesnevisi ulaşmış fakat mürettep bir *Dîvân* nüshası henüz tespit edilememiştir. Şairin şiirleri araştırmacılar tarafından derlenip toplanarak *Dîvân* nüshası hâlinde yayımlanmıştır. Bu çalışma da şairin hazırlanan *Dîvân*'ında yer almayan 13 yeni manzumesini ilim âlemine sunmayı amaçlamaktadır. T.C. Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Evrakı'nda bulunan belgelerde şairin sultana sunduğu gazel ve murabba nazım şekli ile kaleme aldığı şiirleri tespit edilmiştir. Klasik Türk edebiyatının kaynakları arasında sayılması gereken Osmanlı arşivi üzerine yaptığımız çalışmalar soyundan olan bu makalede şairin yeni şiirleri ve muhteviyatı çalışmanın ana konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: XV. yy., Fatih Sultan Mehmed, Mollâ 'Aşkî.

UNPUBLISHED POEMS OF 15TH CENTURY POET MOLLA 'AŞKÎ

ABSTRACT

Mollâ 'Aşki, whose real name is Abdürrezzak as understood by the deed records in the mosque that he built himself in the Balat neighbour of Istanbul, was among the 15th-century poets. This poet, who was recorded as "Aşki Muhammed Efendi" in Ayvansarayi's *Hadikatü'l-Cevami*, was among the poets in the eras of Murad II and Mehmed the Conqueror. He was also praised in Sehi's poet biography named *Heşt Behişt*. It is also recorded in the contemporary sources that Mehmed the Conqueror, granted 100 aspers per day to 'Aşki, as a part of his reconstruction attempt. When one considers the greatness of amount of this reward according to that era, it shows the interest of the sultan, to this particular poet. Therefore, accusations and snubs words that directed to him in *LatifiPoet Biography* and following poet biographies should be recorded as ommittance by authors. For it is impossible to explain the fact that an Ottoman sultan, who wrote poems with the epithet of 'Avni, and the first a *diwan* holder, would grant a great amount like 100 aspers per day to the poet. His mathnawi called *Heft Peyker* reached today yet his *diwan* copy is not. His poems are compiled by researchers as a *diwan* copy. This study aims to present his new 13 poems that are not included in his *diwan* to the scholarly world. His ghazels and murabbas that were presented to the sultan, are found in T.C. State Archives Ottoman Archives Topkapı Palace Museum Documents. As a part of our studies in Ottoman archives, which should be considered to be among the sources of classical Turkish literature, this poet's new poems and their contents are the main subjects of this study.

Keywords: 15th century, Mehmed the Conqueror, Molla 'Aşki.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı çalışmaları günümüzde metin neşri, tahlili, şekil ile üslup özellikleri ve anlam dünyasına yönelik araştırmalar vb. yönde devam etmekte olup hâlâ bu alanda eser vermiş kişilerin manzumeleri ve diğer edebî eserleri araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Özellikle günümüze müstakil bir şekilde ulaşan eserlerin tespiti ve yayımı görece olarak diğerlerine göre kolayken hayatı boyunca *Dîvân* tertip edememiş Hayâlî (ö. 964/1557) veyahut tertip etse de müstakil bir *Dîvân*'ı günümüze ulaşmamış pek çok şairin şiirlerini tespit etmek hayli zor bir iştir. Bu soydan çalışmalar da şairlerin şiirleri başta mecmualar olmak üzere diğer kaynaklardan derleyip toparlanarak hazırlanmaktadır. Bu güç işin altından kalkılsa bile farklı mecralarda o şairlere dair yeni bilgi, belge veyahut manzumeler ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın konusu olan XV. yy. şairi Mollâ 'Aşkî ve şiirleri de bu türden bir durumu örneklemektedir. Şairin müstakil *Dîvân*'ı henüz tespit edilememiş veya günümüze ulaşmamıştır. Şairin *Dîvân*'ı devrindeki önemine binaen çeşitli kaynaklardan derlenerek araştırmacılar tarafından farklı kaynaklardan tespit edilmiş ve klasik geleneğe uygun bir tertip ile yayıma hazırlanmıştır. Ahmet Atilla Şentürk ve Nurcan Başkondurmaz (Şentürk ve Başkondurmaz 2012) tarafından hazırlanan bu çalışma hem dönemin edebî dilini hem de şairin edebî hüviyetini ortaya çıkarması açısından son derece meşakkatli ama bir o kadar önemi haiz yayımlara bir örnektir. Mezkûr çalışmada da zikredildiği üzere müstakil bir hâlde günümüze ulaşmayan bu türden yayımlara farklı kaynaklar gün yüzüne çıktıkça eklemeler yapılması da son derece doğaldır. İş bu makalenin nev'i de bu yöndedir. Mollâ 'Aşkî'nin hazırlanan *Dîvân*'ında yer almayan 13 manzume T.C. Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı'nda yaptığımız çalışmalar neticesinde 445 numaralı gömlekte tespit edilmiştir.

Şiirlerin 'Aşkî mahlaslı şairlerden Mollâ 'Aşkî'ye ait olduğu hususu da aşağıda açıklanacağı üzere belgedeki kimi karinelere tespit edilmiştir. Mesela metinler kısmında yer alan 8. gazelde devrin sultanı Fatih Sultan Mehmed'in adı geçmektedir. Yine şairin hazırlanan *Dîvân*'ında da yer alan memleket sevgisi tespit edilen şiirlerde artık hasrete dönüşmüş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca şiirlerin şekil, muhteva ve üslup özellikleri de Mollâ 'Aşkî'nin şiirleri ile örtüşmekte olup, söz gelimi açıklanacağı üzere Latîfî'nin bahsettiği/karıştırdığı gibi "çöğür şairi" 'Aşkî olmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

Arşiv kayıtlarının, edebiyat tarihine kaynaklık etmesi bakımından önemli olduğu tezinden hareketle hazırlanan bu çalışma son yıllarda üzerine eğildiğimiz şekilde önceki araştırmalarımız soyundan sayılabilir.¹ Şiirlerin özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Bölümü'nde olması bu manzumelerin padişaha sunulmuş şiirler olduğunu göstermektedir. Zira ehline malum olduğu üzere bunlar birer belge hüviyeti taşımaktadır ve bu belgeler kayıt altına alınmış, arşivlenmiş belgelerdir. Şair tarafından padişaha sunulmak üzere hazırlanan bu türden belgelerin çoğunun da müellif hattıyla kaleme alındığı düşünülmelidir. Bu durum da arşivdeki manzumelerin ekserisini muhtevadan âri olarak bugün edebiyat tarihi açısından daha önemli hâle getirmektedir. Tespit edilen metinler ve muhtevasına geçmeden önceyse şairin hayatı ve eserlerinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Fakat Mollâ 'Aşkî'nin hayatına dair henüz yeni bir bilgi veyahut belge olmaması sebebiyle bu kısımlar sadece okuyucuya şairi hatırlatması açısından kısa tutulmuştur. Şairin edebî hüviyetine dair elde edilen metinlerden hareketle varılan sonuçlar paylaşılmış daha önceki tespitler tekrarlanmamıştır. Bu tespitler için Ahmet Atilla Şentürk ve Nurcan Başkondurmaz çalışmasına gidilmesi salık verilmektedir.

XV. yy. Şairi Mollâ 'Aşkî'nin Hayatı-Eserleri

II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemi şairlerinden olan 'Aşkî'nin asıl adı Abdürrezzâk'tır. Balat'ta kendi adıyla anılan mahallede inşa ettirdiği caminin tapu tahrir kayıtlarında adının "Abdürrezzâk" olarak geçmesinin (Barkan vd. 1970: 422) yanı sıra, söz konusu cami hakkında bilgi veren *Hadîkatü'l-Cevâmi'* müellifinin ondan "'Aşkî Muhammed Efendi" olarak bahsetmesine nazaran asıl adının "Muhammed Abdürrezzâk" olduğu anlaşılmaktadır (Şentürk 2020). Kendinden sonra gelen aynı mahlaslı şairlerden ayrılması için 'Aşkî-i Kadîm olarak da anılmıştır. Hakkında bilgi veren en eski kaynak olan *Heşt Behişt*'te kendisinden "Mevlânâ" yahut "Monlâ" diye bahsedilmesi (İpekten vd. 2017: 86) ve Fatih Vakfiyesi'nde geçen "Fahrü'l-ulemâ Mevlânâ 'İşkî mülkine muttasıldur" ibaresi onun ilmiyle tanınmış bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Latîfî'nin onu aynı mahlastaki başka bir şairle karıştırmışından ileri gelen

¹ Bu çalışmalar için bkz.: (Gedik 2024), (Gedik (2023)), (Gedik 2022a), (Gedik 2022b).

bir yanlışı, daha sonra bu bilgiyi kullanan bütün tezkirelerde “kabilyetsizliğine rağmen haksız yere günde 100 akçe yevmiye alan bir çöğür şairi” sıfatıyla anılmasına sebep olmuştur (Şentürk 2020).

‘Aşkî’nin II. Murad için nazmettiği şiirlerden hareketle saraya yaklaşmaya çalıştığı ve bunda başarılı olduğu açıktır. Zira II. Murad’dan sonra tahta çıkan Fatih Sultan Mehmed de daha şehzadelik yıllarında onu koruyup kollamıştır. Günümüze ulaşan şiirlerinden oluşturulan *Dîvân*’ında Şehzade Mehmed’in Edirne’den Manisa’ya gelişini anlattığı beyitlerden hareketle onun Fatih Sultan Mehmed ile tanışıklığı 1444-45 yıllarında kadar götürülebilir. Fatih, sultan olduktan sonra ‘Aşkî’ye oldukça yüksek bir meblağ olan günlük 100 akçe maaş bağlamıştır. Dönemin şairlerinden Fenâyî (ö. XV. yy.?)’nin mısralarında bu duruma şöyle temas edilmektedir:

‘Aşkî yüz yir Sa’dî otuz bu Fenâyînüñ dahı
Haftada yedi günü var tonlug u tîmârdan (Canım 2017: 369)

Fatih’in tahta geçtiği 1451 yılında veya onu takip eden yıllarda Manisa’dan ayrılan ‘Aşkî, İstanbul’un fethinden sonra Balat’ın Haliç’e nazır tepelerinden birinde, Topkapı Sarayı’nu tam karşıdan gören güzel bir mevkiye arazi sahibi olmuştur. Bugün İstanbul’un Balat semtinde Mollâ ‘Aşkî Mahallesi’nde bulunan söz konusu arazi üzerinde “Mollâ ‘Aşkî Camii” adıyla anılan mabedin bulunduğu mevki, konum ve manzarası itibarıyla değerlendirilecek olursa şairin gerçekten padişah tarafından çok sevildiği yahut hatırı sayılır derecede zengin olduğu kanaatine varılmaktadır. Nitekim bu cami hakkında *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*’nde “Mahalle-i Mescid-i Mevlânâ ‘Aşkî” başlığı altında Mayıs 1483 tarihli kayda göre yıllık toplam 4500 akçelik gelirini camisi için vakfettiği anlaşılmaktadır (Şentürk 2020).

Ali Kuşçu yerine Efdâl-zâde Hamîdüddîn Efendi’nin tayin olunup Câmî-i Cedîd (Fatih Camii) vakfından günde 40 ve zevâidden günde 10 akçe ödenmesine dair Sultan Mehmed’in 23 Şevval 877/23 Mart 1473 tarihinde Mevlânâ ‘Aşkî’ye gönderdiği bir tedris berati suretinden, şairin mal varlığını vakfetmeden önceki yıllarda da Fatih Camii mütevelliliğinde bulunduğu anlaşılmaktadır (Ünver 1954: 351-383). Bu belgeden hareketle Ekrem Hakkı Bey, Selatin camii mütevelliliklerinin “tarîk-i kazâ” da olanlara tevcih edilmesi geleneğine nazaran Mevlânâ ‘Aşkî’nin aynı zamanda ilmiye sınıfına mensup olduğunun anlaşılacağı görüşündedir (Ayverdi 1973: 458). Camiin inşa edilip vakfiyesinin düzenlendiği yıllarda 80 yaşlarında bulunması muhtemel olan ‘Aşkî’nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Mezarı Balat’ta Mollâ ‘Aşkî Mahallesi’ndeki camisinin mihrabı önündedir (Şentürk 2020).

‘Aşkî’nin eserleri ise şunlardır:

1. *Dîvân*: Mollâ ‘Aşkî’nin müstakil bir *Dîvân*’ı bugün için elimizde mevcut değildir. Her ne kadar Müeyyed-zâde’nin Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan 2000 kitaplık listesinde yer alan eserler arasında Mollâ ‘Aşkî’ye ait olması muhtemel bir *Dîvân-ı ‘İşkî* nüshası (Erünsal 2008: 251) görünüyorsa da şairin bu eseri günümüze ulaşmamıştır. ‘Aşkî’nin gazelleri ve kasideleri çeşitli yazma eserlerden toplanarak *Molla Aşkî, Dîvân* adı altında neşredilmiştir (Şentürk ve Başkondurmaz: 2012).

Eserde, çeşitli yazmalardan tespit edilen şiirler bir *Dîvân* tertibi hâlinde hazırlanmıştır. Şiirlerin çoğu İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnülemin Koleksiyonu 3676 numarada kayıtlı nüshadan elde edilmiştir. İbnülemin nüshasında bulunmayan 16 kaside ise Azmi Bilgin tarafından yayımlanan yayın (Bilgin 2004) dâhilinde çeşitli düzeltmelerle birlikte esere eklenmiştir. Gerek İbnülemin nüshasında gerekse Bilgin neşrinde bulunmayan 8 kaside ve 1 terci’-bend ise Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3418 numarada kayıtlı *Mecmû’a-i Kasâ’id-i Türkiyye*’den esere derc edilmiştir. Gazellerden 124 tanesi ise yine Milli Kütüphane 894.35-1 471 numarada kayıtlı olan yazma nüshadan elde edilmiştir.

2. *Heft Peyker*: ‘Aşkî’nin Genceli Nizâmî’den yaptığı *Heft Peyker* çevirisi British Library Or. 7079 numarada kayıtlıdır. Aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla kaleme alınan mesnevi 5612 beyitten müteşekkildir. Eserin başında yer alan “Kitâb-ı Heft Peyker ve Kasr-ı Nu’mân-ı Havernak li-‘Aşkî Efendi” ibaresi eserin şaire aidiyetini göstermektedir. Mesnevinin sebep-i telif bölümünün kopuk olması maalesef eser hakkındaki bazı bilgilerin meçhul kalmasına yol açmıştır. Eser,

Heşt sad u şast olmuşdı temâm
Kim bu nâme nazmda buldı nizâm (Kut 1972: 135)

beytinin açıkça işaret ettiği üzere 861/1456-7 yıllarında tamamlanmıştır. 'Aşkî'nin mesnevisi üzerinde Aslı Aykaç'ın çalışması (Aykaç 2017) bulunmaktadır.

Şairin Yayınlanmamış Bazı Şiirleri ve Edebî Şahsiyetine Katkıları

Mollâ 'Aşkî'nin bu çalışmaya konu olan şiirleri T.C. Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı 0445/7 numarada bulunmaktadır. 6 belge dâhilinde toplam 13 şiir bulunmaktadır. Bunların 1'i Fatih Sultan Mehmed'e sunulmuş, biri Ramazaniyye türünde olmak üzere 2 murabba ve 11 gazel şairin bugüne kadar yayınlanmamış şiirleri olarak çalışmaya konu olmuştur. Bu şiirlerin muhtevası incelendiğinde ise 'Aşkî'nin edebî şahsiyetine birtakım katkıları olduğu görülmektedir.

Aşağıda metinler kısmında görüleceği üzere belgelerde yer alan ilk manzume, Fatih Sultan Mehmed'e bir sefer dönüşü yazılmıştır.

Gül gibi gel feraḥ ol kıld[ı] gâzâdan 'avdet
Zafer ü nuşret ü feth-ile şeh-i bende-nüvâz

Hân Muhammed şeh-i gâzî şeref-i mülk-i cihân
'Ömrini devlet-ile eylesün Allâh dırâz (G. 8/9-10)

Müzeyyel gazel örneği gösteren manzume medhiye türündedir. Sultanın seferden zaferle dönüşünden duyduğu memnuniyeti ifade eden şair, gazi sultanın ömrünün uzunluğu için dua etmektedir. Kasidede hac mazmunlarının yoğunluğu da dikkat çekmektedir. Nitekim bunun sebebinin de şairin hacca gitme niyeti olduğu düşünülebilir. Bu iddiayı kuvvetlendiren başka bir delil de aşağıda çalışmanın metinler kısmında yer alan 12. gazeldir. Gazel, yek-ahenk bir manzume olarak 'Aşkî'nin kutsal topraklara olan sevgisi ve hasretini dile getirdiği bir şiir hüviyetini taşımaktadır:

Göreyin Ka'benüñ gülşen baña hâr-ı muğaylânı
Nişân-ı pây-ı âteşdür o hâruñ verd-i handânı

Beni nergis-i mest itdi t̄arîḳ-i Ka'benüñ şevḳı
Çü mest-üştür yola düşsem gidüp aylanı aylanı

Baña maḥfil-nişînüm 'arz-ı dîdâr eylese gitsem
Olup ol maḥfilüñ Veyse'l-Ḳaran gibi şütür-bânı

Añup Ḳuds-i Şerîfüñ ravza-i firdevs-âbâduñ
Ceres-veş eylesem şâm u seḫer yollarda efgânı

'Anâşırdan geçüp kılsam namâz-ı çâr-tekbîri
Yuyup bu zemzem-i eşk-ile tenden gerd-i 'iştânı

Hevâdan öldürüp nefsi kefen-veş giysem iḫrâmı
Şafâ vü Mervenüñ cân u dil olsa iki ḳurbânı

Dönüp 'Arafâtdan 'İşkî olup vuşlat ḫarîdârı²
O yâre Mîna bâzârında şunsam cevher-i cânı

Gazelin arşiv evrakları arasında bulunması bu şiirin sultana sunulduğunu gösterdiği gibi -ki mesela G. 6/5'de şair bunu bizzat söylemektedir-, sultana sunulan bu şiir vesilesiyle de şairin hac arzusunun yerine getirilme isteği de sultana arz

² İlk mısradaki vezin aksamaktadır.

edilmekte ve böylece belki de bir nevi yardım istenmektedir. Zira görüldüğü üzere beyitlerde yer alan üslup herhangi bir hac medhiyesi veya kutsal toprakların vasfedilmesinden ziyade bir arzuyu terennüm eder şekildedir.

Tespit edilen gazeller arasında yine şairin edebî hüviyetine katkı sağlayacak bir başka umde “vatan/memleket hasreti ve sevgisi”dir. Şairin *Dîvân*’ında da kısmen bu türden ifadeler yer almaktadır. Şairin hazırlanan *Dîvân*’ında yer alan 14. ve 20. kaside Fatih Sultan Mehmed medhiyesi olup sırasıyla matla beyitleri başta olmak üzere:

Âferîn olsun hevâ vü âbuña iy Boztağ
Kim bu ölüyi dirildür ol kılır sayruyu sag (K. 14/1)

Boztaguñ kim letâfetde hevâsı cân-durur
Suları lezzetde misl-i çeşme-i hayvân durur (K. 20/1)

devam eden beyitlerde de görüldüğü üzere memleketi olan Manisa/Bozdağ’ı güzellikleriyle tavsif ettiği görülmektedir. Aşağıda yer alan beyitlerde de bu sevginin artık hasrete dönüştüğü terennüm edilmektedir:

Vağan maḥabbetin itsem bu mancanîḡ-ı felek
Götürüp ikide birde atar yabana beni

Ben ol kuşum vağanumdan kemend-i zülfüñle
Getürdi dâne-i ḡâlûñ bu aşiyâna beni

Der-i İlâhuma şükrüm budur benüm ‘İşkî
Ki boynı bağılu ḡul itmiş bu âsitâna beni (G. 11/3-5)

Mollâ ‘Aşkî’nin tespit edilen şiirlerinde onun edebî şahsiyetine müspet yönden katkı yapacak bu türden kimi unsurların yanı sıra menfi bir durum da göze çarpmaktadır. Tespit edilen iki murabba’dan birisi olan ve mütekerrir özellik gösteren şiirinde şair iki yerde aslında köle hukukunda fikhî bir hüküm olan “*El-‘abdu ve mâ yemlikuhû kâne li-mevlâh* (Köle de sahip oldukları da efendisininindir.)” sözünü âyet vasfında değerlendirmiştir. Lâkin Kur’an-ı Kerim’de mealen de olsa böyle bir âyetin bulunmaması düşündürücüdür: Şair mütekerrir murabbasında iki yerde bu durumdan söz açar:

Şo’l bâğçe kim kıldı ‘aḡa kıymetin ol şâh
Ruḡsâr-ı şanem-veş açılır gülleri her gâh
ḡur’ân-ı ‘azîminde buyurur bunu Allâh
El-‘abdu ve mâ yemlikuhû kâne li-mevlâh

Her kişi gelüp ḡapuladı bâğ-ı cihânı
Bu mülküñ evet şâḡibi var bilmedi anı
‘İşkîñüñ olup âyet-i Ḥaḡ vird-i zebânı
El-‘abdu ve mâ yemlikuhû kâne li-mevlâh (M. 2/1 ve 5)

Şair, yukarıdaki bendlerde görüldüğü üzere sehven olduğunu düşündüğümüz bir şekilde bu hükmü Kur’an-ı Kerim’le ilişkilendirmiştir. Bu durum da şairin edebî yönüne menfi bir ekleme sayılabilir.”

Sonuç

Klasik Türk edebiyatına dair metin çalışmaları günümüzde çeşitli araştırmacılar tarafından sürdürülmekte ve edebî mirasımıza dair yeni eserler ortaya çıkmaktadır. Bu eserlerin doğal ikamet yeri kütüphaneler olduğu için araştırmacılar da ilk olarak hâliyle kütüphane kayıtlarına bakmakta, tozlu raflarda yeni bir metin bulma heyecanı ile araştırmalarını sürdürmektedir. Lâkin yazma eser kütüphanelerinden ziyade kişisel kütüphaneler başta olmak üzere farklı mekân ve mecralarda da yazma eser, klasik Türk edebiyatına ait bilgi belgeler bulunabilmektedir. İşte bu mecra ve mekanların başında da kanaatimizce arşivler gelmektedir. Son yıllarda farklı çalışmalarla üzerine eğildiğimiz arşiv kayıtları göstermektedir ki klasik Türk edebiyatı için Osmanlı Arşivi bir kaynak hüviyetini haizdir. Bu çalışmada da XV. yy. şairi Mollâ ‘Aşkî’nin T.C. Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivinde yer alıp muhtevası ile belgelerin bulunduğu kısımdan anlaşıldığı üzere dönemin sultanı Fatih Sultan Mehmed’e sunulan 13 manzumesini ilim âlemine tanıtılmış olmaktadır.

2 murabba ve 11 gazelin yer aldığı 6 belgeyle şairin şiirlerine ve edebî kişiliğine bir katkı yapılmaktadır. Şairin *Dîvân*'ında yer alan beyitlerde tespit edemediğimiz Hac arzusuna dair terennümler ilgili belgelerdeki müstakil gazel ve beyitlerde yer almaktadır. Yine *Dîvân*'ında da kimi beyitlerde övgüyle söz ettiği memleketine dair hasret tespit edilen şiirlere de nakşedilmiştir. Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki arşiv kayıtları klasik Türk edebiyatı sahasına kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Zira şairlerin çeşitli sebeplerle günümüze ulaşmayan şiirleri veyahut farklı bilgi/belgeler burada bulunabilmektedir.

Metinler

[Murabba']

1.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Raḥmet-i Ḥaḫsın eyā şehri-i şerīf-i nīk-nām
Cān-ıla dīdāruña müştāk olupdur ḥāş u 'ām
Luṭf-ıla mü'minleri kıldı kudümüñ şād-kām
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām
2. Çün gelüp her mü'minüñ kalbin pür-envār eyledüñ
Ḥvāb-ı ğafletden cihān ḥalkını bīdār eyledüñ
Ka'be gibi yılda bir kez 'arz-ı dīdār eyledüñ
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām
3. Her menār üzre ḳanādilden geçürdüñ tavḳ-ı nūr
İ'tikāf aşḫābınuñ ḳalbine baḫş itdüñ sürür
Zulmet-i 'işıyāndan kılduñ cihān ḥalkını dūr
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām
4. Şehri pür-nūr eyleyüp bu ğurre-i ğarrā-ile
Herkesüñ ağzını ṭatlu eyledüñ ḫalvā-ile
Ḳadr-i 'ālī vü terāvīḥ-i sürür-efzā-ile
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām
5. Şehri pür-nūr eyleyen bī-şek cemālüñ ayıdur
Ḳadrüñ iy meh şanasın bir dilber-i hercā'idür
Ḥāk-i rāhuñdur yüzüm pāyuñ sa'ādet-pāyıdur
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām
6. Ḥalka zātuñ olduğiçün *rahmeten li'l-'ālemīn*
Ḳarşularsın māhı istiḳbāl idüp sulṭān-ı dīn
Maḳdemüñ her cāna virdi bŷy-ı Firdevs-i berīn
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām
7. Feyz-i Raḫmānsın bilindi ḳadrüñ iy māh-ı şerīf
Ḳalbini mü'minlerüñ şāf idüp eylersin laṭīf
Yüz sürüp pāyuña ider 'İşḳī-i zār u za'īf
Merḥabā hoş geldüñ iy ferḥunde eyyām-ı şıyām

1. TSMA.E. 0445/7. (Şiirlerin çok fazla olmamasından mütevellit rakamsal sıralama her nazım şeklinde yenilenmemiştir.)
Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 33
(Aralık 2024)

[Murabba']

2.

Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
Hezec -- + / + -- + / + -- + / + --

1. Şo'l bâğçe kim kıldı 'aṭā kıymetin ol şāh
 Ruḥsār-ı şanem-veş açılır gülleri her gāh
 Qur'ān-ı 'azīminde buyurur bunu Allāh
El-'abdu ve mā yemlikuhū kāne li-mevlāh
2. Cān bâğı da ol şāh-ı cihānuñ durur el-ḥaḳ
 Anda bu kızıl dāğlarum verd-i muṭabbak
 Ol bâğçenüñ ben daḥı bâğ-bānyam ancak
El-'abdu ve mā yemlikuhū kāne li-mevlāh
3. Sulṭān-ı ḥayālūne göñül şırça serādur
 Cān daḥı ṭufeyl-i şeh-i ḥurşid-liḳādur
 Şāhum yolına mā-meleküm cümle fedādur
El-'abdu ve mā yemlikuhū kāne li-mevlāh
4. Deyn ādemi dirler ki öñ öldürür ecelden
 Ölem bu durur baña ki mesken çıka elden
 Bu 'abd-ile ol bâğ ise şāhuñdur ezelden
El-'abdu ve mā yemlikuhū kāne li-mevlāh
5. Her kişi gelüp ṭapuladı bâğ-ı cihānı
 Bu mülküñ evet şāḥibi var bilmedi anı
 'Işķinüñ olup āyet-i Ḥaḳ vird-i zebānı
El-'abdu ve mā yemlikuhū kāne li-mevlāh

[Ġazel]

3.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel + + -- / + + -- / + + -- / + + --

1. Hūblar 'işve vü nāz-ile güzār eylediler
 Ehl-i 'ışķı yine bī-şabr u qarār eylediler
 Tāze gül-çihre şanemler yitişüp dir velī
 Yine bir reng-ile pür-naḳş u nigār eylediler
3. Sāde-rūlar yine bu göñlümüzüñ āyīnesin
 Ḥaṭ-ı nev-ḥizle pür-jeng ü ğubār eylediler
 Çaldılar göñlümüzi yire meger meh-rūlar
 Bu şınuḳ cāmı ele almağa 'ār eylediler

2. TSMA.E. 0445/7.

1 *El-'abdu ve mā yemlikuhū kāne li-mevlāh*: Köle de sahip oldukları da efendisinindir.

3. TSMA.E. 0445/7.

5. 'Işk-ile derd ü ğama sâlik olan 'aşıklar
İrdiler menzil-i maqşûda qarâr eylediler
Cân u dil murğını şehbâz-ı müjeyle 'Işkî
Hûblar küh-ı maḥabbetde şikâr eylediler

[Ġazel]

4.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Hüsnuñe kim baksa ḥurşid-i cihân-ârâ şanur
Kâkülün seyr eyleyen biñ başlu ejderhâ şanur
Nâlesin arturdı hecründe meger dil bülbülü
Sînemi gülzâr-ı ğam dâğum gül-i ḥamrâ şanur
3. Şu'le-i âh-ı derûnumla zer-endüd eyledüm
Bilmeyen görse pelâs-ı cismümi dîbâ şanur
Sen meh için 'âlemi toköz tolanur rûz u şeb
Bâd-ı âhum her gören peyk-i cihân-peymâ şanur
5. Haq muḥîṭ-i 'ışka gör nice kerâmet virdi kim
'Işkiyâ kem kaṭre düşse kendüyi deryâ şanur

[Ġazel]

5.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Müctes + - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Maḥabbet-i leb-i la'lün ḥayât-ı cānumdur
Cenâb-ı Haqdan olan feyz-i cāvidānumdur
Hikâyet-i ğam-ı ḥaṭuñ beyân ider şeb u rûz
Biten giyâ laḥidümde ser-i zebānumdur
3. Bilüp bu ḥälümi bilmezler sen iy kaşı ya
Arada tîr-i müjeñ gerçi tercemānumdur
Berâber oldı ğamuñda ziyân u sūd baña
Egerçi sūd-ı zamâne benüm ziyānumdur
5. Açıldı bağ-ı dilümde müsâfirüm 'Işkî
Bu ter şüküfe der-i şâha armağanumdur

4. TSMA.E. 0445/7.

5. TSMA.E. 0445/7.

[Ġazel]

6.

*Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün**Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -*

1. 'Azm-i şahrâ kııl ki ebr-ile çemen rüyendedür
Bezm-i şahbâ it ki bülbül bâğda güyendedür
Gül çerâğı bād ferrâşı vü âb abdâlıdur
Tekye-gâh-ı bâğa ezhâr-ı çemen âyendedür
3. Cā-be-cā ceyb-i zeberced-fāma çekmiş yüzlerin
'Andelîbüñ nālesinden ğonçeler şermendedür
Sū-be-sū erbāb-ı 'ıyş u nūşı eylerler taleb
Çeşm-i nergis dīde-bān u cūylar cūyendedür
5. Hüsnuñe karşı müjem üzre dūr-i eşküm gibi
Tāb-ı mihr-ile çemende jāleler rahşendedür
Bir mūnaqqaş sebz-i dībā virdi sulţān-ı bahār
Pīr-ı bâğuñ gördi egninde libāsı jendedür
7. Rehn kılsa hırқа-i zühd ü şalāhı bādeye
Zāhidā 'ayb eyleme 'Işķī ki mücrim bendedür

[Ġazel]

7.

*Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün**Muzārī' - - + / - + - + / + - - + / - + -*

1. Hālūñ ğamıyla göñlüme kıaddūñ hayāl olur
Lā-büd çü dāne hāke düşicek nihāl olur
Ağyār uzatmasun bu haṭ-ı müşğ-nāba el
Hār u ḥas-ile rüy-ı çemen pāy-māl olur
3. Cem' olsa penç māh-ı nev ile bir āfitāb
Bedr-i münīr zerreye irer hilāl olur
Şol serde kim hevā-yı haṭ u zülf-i yār ola
Az vaḳt içinde mūr-ile māra sifāl olur
5. Ṭab'ūñ seḥāb-ı himmet-i şehden mi aldı feyz
'Işķī bu sözlerūñ ne dūr-i bī-mişāl olur

6. TSMA.E. 0445/7. Ġāzelliyāt-ı Tāze.

7. TSMA.E. 0445/7.

[Ġazel]

8.

*Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün**Remel + + -- / + + -- / + + -- / + + --*

1. Bülül-i gülşen-i hüsnüñ benem iy 'ömr-i dırāz
Her seher yüzüñe karşı iderem 'arz-ı niyāz

'Arafāt-ı ser-i kūyuñ ki gönül Ka'besidür
Kıblem oldur kılarım anda şafâyıla namāz
3. Dehenüñden bilemedi haberi kimsene hiç
Rāz-ı cāndur bu haber kimse degül vākıf-ı rāz

Ruḥuñuñ nārına pervāne gibi per yaqalı
İrişür cān u dile şem' gibi sūz u güdāz
5. Nāz gerçi hoş olur kılsa muḥibbine ḥabīb
Öldürür çün geçe ḥadden şanemā 'aşığı nāz

'İşkuñ-ıla dil-i sevdā-zede hem-dem olalı
Her ne arada olur-ısa ḡamuñsuz olmaz
7. Kūyuña nāleyile geldügi 'İşkī bu durur
Ki nevā-yı ceres-ile hoş olur rāh-ı Hicāz

Virilüpdür ezeli niteki bülbülle güle
'İşk u nāz saña baña tazarru'-ıla niyāz
9. Gül gibi gel feraḥ ol kıld[ı] ḡazādan 'avdet
Zafer ü nuşret ü fetḥ-ile şeh-i bende-nüvāz

Ḥān Muhammed şeh-i ḡazī şeref-i mülk-i cihān
'Ömrini devlet-ile eylesün Allāh dırāz

Āmīn yā Rabbe'l-'ālemīn

[Ġazel]

9.

*Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün**Remel - + -- / - + -- / - + -- / - + --*

1. La'l-i şekker-bāruña şol kim virür cān cevherin
Ol bulur şandūka-i şadrında 'irfān cevherin

Şayrafī-i dehr olan yāḡūt-ı la'lüñ var iken
Seng-i raḡşāndur nider bilsem Bedaḡşān cevherin
3. Derd-i vişālüñçün olup deryā-yı 'ışka aşınā
'Aynına almaz gönül deryā-yı 'ummān cevherin

8. TSMA.E. 0445/7.

9. TSMA.E. 0445/7.

Hvâceyi söyletseler cevher-şinâsum dir velî
Virselar har-mühreden fark itmez insân cevherin

5. 'İşkîyâ olmasa ol Yûsuf-liqâyâ müşteri
Gözlerüm dâmânna dögmezdi el-ân cevherin

[Ġazel]

10.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Göreli sen şûh u 'işve-sâz u ra'nâ dilberi
El yumuşam cāndan itmişem kamudan dil berî
Şem'-i ruhsāruña pervāne gibi yanmağ-içün
Dolaşur kaçruñu iy māh āfitāb-ı hāverî
3. Gördi çeşmümden hayāl-i ruyūñu didi gönül
Rüşen oldı şîşe içinde görüdüğü perî
Müymü zülfüñ mü'evvele gibi çizmişken niçün
Halka vü zencir idinmişdür nitekim Hāyderî
5. Rüz-ı maşşer hākden durduğda olurdu siyāh
Kim rakībūñden müsülmān bilmez ise kāferi
Āferin ol rind-i deryā-nūşa olsun kim olur
Āsumānuñ heft tās[1] bezminüñ bir sāğarı
Huşk-leb hāk ider-idi 'İşkîyi nār-ı hevāñ
Āb döküp ger mu'āvin olmasa çeşm-i teri

[Ġazel]

11.

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Müctes + - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Siyāh baht-ıla oğşar ğam-ı zamāne beni
Ne kara günde getürmiş cihāna ana beni
Kader eliyle her oğ kim atar bu kavş-i kazā
Kolaylayup yed-i miñnet diker nişāne beni
3. Vağan maħabbetin itsem bu mancanîğ-ı felek
Götürüp ikide birde atar yabana beni
Ben ol kuşum vağanumdan kemend-i zülfüñle
Getürdi dāne-i hālūñ bu āşiyāna beni

10. TSMA.E. 0445/7.

11. TSMA.E. 0445/7.

5. Der-i İlähuma şükürüm budur benüm 'İşkî
Ki boynı bağılu kul itmiş bu âsitâna beni

[Ġazel]

12.

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. Göreyin Ka'benüñ gülşen baña hâr-ı muğaylânı
Nişân-ı pây-ı âteşdür o hâruñ verd-i handânı
Beni nergis-i mest itdi tarîk-i Ka'benüñ şevkı
Çü mest-üştür yola düşsem gidüp aylanı aylanı
3. Baña maḥfil-nişinüm 'arz-ı dîdâr eylese gitsem
Olup ol maḥfilüñ Veyse'l-Karan gibi şütür-bânı
Añup Kuds-i Şerîfün ravza-i firdevs-âbâdın
Ceres-veş eylesem şâm u seher yollarda efgânı
5. 'Anâşırdan geçüp kılsam namâz-ı çâr-tekbîri
Yuyup bu zemzem-i eşk-ile tenden gerd-i 'işyânı
Hevâdan öldürüp nefsi kefen-veş giysem iḥrâmı
Şafâ vü Mervenüñ cân u dil olsa iki qurbânı
7. Dönüp 'Arafâtdan 'İşkî olup vuşlat ḥarîdârı
O yâre Mîna bâzârında şunsam cevher-i cânı

[Ġazel]

13.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + - -

1. Baḥr uyur yılduzlar uyanık meh-i tâbân-ıla
Bâğa gel bî-şem' bezm it bülbül-i nâlân-ıla
Bezme gelsün tütma dâmânın kerem kıl iy şabâ
Bir yıl oldu қоқlaşmaduқ gül-i handân-ıla
3. Niçe yıldur ağların yok daḥı ḥaṭṭuñdan eşer
Dostum ser-sebz olur gülşen velî bārân-ıla
Kâse-i çeşmümde қor gönlüm ḥayâl-i la'lüñi
Beñzer ol şaққâya taşın zeyn ider mercân-ıla
5. Gönlüme ızhâr-ı 'ışk itse zeneḥdân gösterür
Ḥ'âce şan mücrim kulnı қorқıdur zindân-ıla

12. TSMA.E. 0445/7.

7 İlk mısrada vezin aksamaktadır.

13. TSMA.E. 0445/7.

Seyr-i bâğ itsem gönül sensüz açılmaz gerçi kim
Hâtır-ı gam-nâk-i 'âşık açılır seyrân-ıla

7. Cân revân eyler niyâza varsa 'İşkî kapuña
Beñzer ol abdâla dergâha varur çurbân-ıla

Kaynakça

- Aykaç, Aslı (2017), *Aşkî Heft Peyker*, Ankara: Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*.
- Bilgin, Azmi (2004). "Aşkî'nin Manzumeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 10, 149-178.
- Canım, Rıdvan (2017), *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'ârâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara: Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı.
- Erünsal, İsmail (2008), *Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları*, Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Gedik, Nusret (2022a), "Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 24/48, 153-224.
- Gedik, Nusret (2022b), "Fehmî (ö. XVI. yy.?) ve Rodos Fetih-nâmesi", *TÜRÜK*, 10/31, 246-262.
- Gedik, Nusret (2023), "Arşiv Belgelerine Göre Kanuni Sultan Süleyman'a Sunulmuş Bazı Türkçe Manzumeler-I", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 10/26, 25-55.
- Gedik, Nusret (2024), "Arşiv Belgelerinde Yer Alan Muhibbî'nin Bir Gazelinin Şerhi", *Şark ve Garp Edebiyatının Tarihi ve Kıyasî Meseleleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 90-101, Taşkent: Taşkent Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Halûk, İpekten vd. (2017), *Sehî Beg, Heşt Behişt*, Ankara: Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı.
- Kut, Günay (1972), "Aşkî ve Heft Peyker Çevirisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 20, 127-151.
- Şentürk, A. Atilla (2020), "Aşkî/Işkî, Aşkî-i Kadîm, Muhammed Abdürrezzâk", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/aski-iski-askii-kadim-muhammed>, [01.10.2024, çevrimiçi]
- Şentürk, A. Atilla vd. (2012), *Molla Aşkî Dîvân*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünver, Süheyl (1954). "Fâtih Sultan Mehmet Zamanında Tedris Berâtları Vesilesiyle Ali Kuşçu ve Efdal-zâde", *Fâtih ve İstanbul İstanbul Fethi Derneği Tarafından Yayınlanan İki Aylık Dergi* I (3-6). İstanbul: 29 Eylül 1953 - 29 Mart. 351-356.